

Posudek na bakalářskou práci Zuzany Zolákové Občianska neposlušnosť v súčasnej liberálnej demokracii

Bakalářská práce pojednává o teoretických konceptech občanské neposlušnosti v rámci liberálně demokratických režimů a následně tyto teoretické úvahy využívá při rozboru aktivit občanské iniciativy Ne základnám, jež se stavěla proti umístění „amerického radaru v Brdech“ a jejíž dva představitelé nakonec sáhli k aktu občanské neposlušnosti, když vyhlásili hladovku. V práci nechybí úvod, v němž autorka osvětluje své cíle, a závěr, v němž se pokouší formulovat závěry, k nimž v práci dospěla.

Práce má velké rozpětí, sahá od filozofických a právních úvah o povaze občanské neposlušnosti až takřka k případové studii rozebírající jednu docela významnou kauzu, v níž se občanské iniciativy postavily proti deklarovaným cílům politiky státu. Nutno ocenit, že výklad je skloubený, logicky uspořádaný, takže se autorce skutečně podařilo obě části práce analyticky propojit. Byť lze poukázat na to, že deskripce samotného občanského protestu je sice věcná, ale je více deskriptivní než analytická, a samo uplatnění teoretických poznatků získaných v první části je tak trochu formální, jako by hlavní otázkou bylo, zda jde o liberální neposlušnost, nebo neposlušnost republikánskou. Uplatnění teoretického instrumentária naše poznání občanského protestu proti radaru příliš neobohacuje, pokud se ovšem nechceme spokojit se zásadní otázkou, zda a nakolik takové občanské protesty byly oprávněné. V každém případě máme před sebou pozoruhodné teoretické dílo nesené praktickým zájmem, které prozrazuje racionálně analytického autora.

V úvodu autorka, když formuluje své zadání a upřesňuje cíle své práce, tak také předběžně vymezuje, co je občanská neposlušnost, jaké různé podoby může mít a uvádí na scénu rozlišení na liberální a republikánské teorie občanské neposlušnosti, které je pro její další výklad zásadní. Jedná se o základní charakteristiky, nicméně ono republikánské pojetí zůstává podle mého soudu trochu v mlhách. Liberální občanská neposlušnost je vhodně charakterizována tak, že je „zaměřena na práva“, ale republikánské pojetí nestačí charakterizovat jako „nesouhlas s politikou“. Přijde mi to vágní a tato nepřesnost se projevuje i později v textu. Chtělo by to jasně říci, že oproti liberálnímu pojetí, jež je zaměřeno na „obhajobu liberálních práv“, tak u republikánského pojetí neposlušnosti se jedná o „obhajobu občanského aktivismu při utváření politiky“, buďto pozitivně, když zdůrazníme „občanskou participaci na politickém rozhodování“, popř. negativně, když poukážeme na „občanskou povinnost stavět se politické svévoli státu.“

V teoretické části autorka rozebírá tři liberální pojetí občanské neposlušnosti – Dworkinovo, Rawlsovo a Razovo – a následně republikánské pojetí Hannah Arendtové. Považuji tento výklad za hlavní přínos její práce. Osvědčila v něm své interpretační i analytické schopnosti a výklad podala s velkou znalostí věci. Uvádím pouze připomínky.

1) Zařadit Dworkinovu právní teorii do tradice jusnaturalismu (s. 8) je příliš povšechné a může být zavádějící. Dworkin práva nezakládá na přirozenosti (nemá takový pojem přirozenosti), ale na morálním obsahu liberálních principů, minimálně tedy morálka coby právní zvyklosti, ale spíše uvažuje o morálním obsahu liberálních idejí rovnosti a svobody občanů. Toto upřesnění je důležité, protože bez něj nelze náležitě uchopit některé otázky, které výklad jeho pojetí přináší. Např. Lze vůbec spojit Dworkinovo „deontologické“ stanovisko s utilitaristickými argumenty, které Dworkin rozvíjí, když posuzuje „přípustnost“ neposlušnosti podle toho, jakou škodu takový akt neposlušnosti způsobí (s. 11, nebo s. 15)? V tomto ohledu Rawlsovo trvání na trestnosti aktů neposlušnosti (přece byl porušen zákon) je teoreticky „čistší“.

2) Považuji za zjednodušující odvozovat Dworkinovo pojetí občanské neposlušnosti z praktik amerického soudního systému (ten je adversativní, jak to „anglicisticky“ označuje autorka). Autorka to nicméně tvrdí, když pochybuje o tom, zda lze přenést tuto Dworkinovu argumentaci do

kontinentální Evropy (s. 13). Mýlí se podle mě ve dvou věcech: a) nedoceňuje, že Dworkinova argumentace je teoretická a tematizuje obecně vztah morálních principů a pozitivního práva, a tedy se nedá primárně odvodit z americké soudní praxe; b) pokud charakterizuje „pojetí práva“ v kontinentální Evropě v tom smyslu, že zde se nalézání práva u soudů chápe jako aplikace daných právních norem na konkrétní případ, tak v tom podléhá právnímu pozitivismu, který ostatně žádnou občanskou neposlušnost nepřipouští, a přehlíží velkou evropskou tradici morálně ospravedlnitelného odporu proti danému zákonnému právu, pokud je považováno za ilegitimní – ostatně v Evropě proběhlo více revolucí než ve Spojených státech.

3) Ve výkladu Rawlsova pojetí by autorka měla vzít více v úvahu, že občanská neposlušnost se týká demokratických společností, které nejsou spravedlivé. Vlastní Rawlsova teorie spravedlnosti se naopak týká „ideální“ spravedlivé liberálně demokratické společnosti, proto tato teorie jen obtížně může tematizovat občanskou neposlušnost. Aby Rawls mohl teorii občanské neposlušnosti formulovat, musí učinit krok od „utopie“ k nedokonalé „praxi“, a tak uvažuje potom o společnosti „téměř“ spravedlivé. Tento krok má své obtíže, ale je to krok důležitý, který obohacuje Rawlsovu politickou teorii. Autorka podle mě trochu dvojsmyslně začíná svůj výklad Rawlse pod hlavičkou „povinnost poslouchat nespravedlivé zákony“, ale radno podotknout, že na rozdíl od Kanta, který takovouto „neliberální“ povinnost jasně formuloval a změnu nespravedlivých zákonů nechával na morálním vzdělání a na dějinách, tak Rawls tuto striktní kantovskou pozici odmítl.

4) Autorka myslím docela správně vykládá rozdíly v pojetí občanské neposlušnosti u Rawlse a Dworkina, ale příliš přepíná základní obraz tohoto vztahu, o nějž se při výkladu opírá, když mluví u Dworkina o individualistickém pojetí, zatímco Rawls podle ní zastává pojetí celospolečenské. Pokud tím má na mysli, že Dworkin občanskou chápe neposlušnost individualisticky především jako konflikt práva s morálním svědomím jedince, zatímco Rawls se i v tomto bodě opírá o teorii spravedlnosti, která je teorií společenských a politických institucí, tak na autorčině rozlišení něco je, ale pokud by mělo z tohoto jejího tvrzení vyplynout nějaké metodologické závěry, tak je třeba říci, že obojí teorie jak Dworkinova, tak Rawlsova jsou z metodologického hlediska teorie individualistické.

5) Nechápu proč autorka užívá zavádějící překlad Rawlsova termínu „fairness“ slovem „slušnost“, když se všeobecně u nás užívá a při výuce uvádí slovo „férovost“.

6) Autorka je schopná formulovat své argumenty srozumitelně a analyticky přesvědčivě, nicméně občas se dopouští podivných anglicismů, např. „diskrécia“ soudců (s.10). V češtině slovo diškrece má jiný význam („dát někomu diškreci“) a přece existuje vhodné české slovo „vlastní úvaha“.

7) Co se týče republikánského pojetí občanské neposlušnosti v podání Hannah Arendtové měla by být autorka opatrnější ve formulacích, jež toto pojetí spojují s diskurzivní etikou Jurgena Habermase (s. 36). Habermasovo pojetí občanského aktivismu je bližší Rawlsovu a Dworkinovu v tom, že je orientováno na právní rámec lidského chování a je proceduralistické. Habermas by sotva spoléhal na občanský aktivismus, který otevírá „nový začátek“ politiky apod.

Závěrem konstatuji, že autorka napsala pozoruhodnou bakalářskou práci, ve které osvědčila své znalosti teoretické i slušnou stylistickou úroveň. Navrhuji klasifikovat ji jako práci výbornou.

Doc. PhDr. Milan Znoj

V Praze dne 3. 2. 2010

